“नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको पुनर्जागरण”

Revival of Theravada Buddhism in Nepal

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व विषयमा
स्नातकोत्तर तह उपाधिको आंशिक परिपूर्तिको
प्रयोजनका निमित्त
प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तोता
कोण्डन्य रवि मानन्धर
(भिक्षु कोण्डन्य)

नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व केन्द्रीय विभाग,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।
२०६३

सिफारिस–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तहको नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व **(Nepalese History, Culture And Archaeology, NeHCA)** विषयको दसौं पत्र पूर्णाङ्क पूरा गर्न श्री कोण्डन्य रवि मानन्धर (भिक्षु कोण्डन्य) ले **"नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको पुनर्जागरण"** शीर्षकीय यस शोधपत्र मेरो सुपरिवेक्षण मिहिनेतका साथ तयार पार्नुभएको हो । यस कार्यप्रति म सन्तुष्ट भएकोले मूल्यांकनका लागि श्री नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुरसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६३।११।२४

....
प्रा. डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व
केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व
केन्द्रीय विभाग

विभागीय प्रमुखको कार्यालय

शोधप्रवन्धको स्वीकृति

श्री कोण्डन्य रवि मानन्धरद्वारा पेश गरिएको नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको पुनर्जागरण शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रवन्ध त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक परिपूर्तिका निमित्त स्वीकृत गरियो ।

....	....	....
प्रा. डा. पेशल दाहाल	श्री जगमान गुरुङ्ग	प्रा. डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी
(विभागीय प्रमुख)	(बाह्य परीक्षक)	(शोध निर्देशक)

मिति : २०६३।१२।३०

कृतज्ञता

प्रस्तुत **"नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको पुनर्जागरण"** (Revival of Theravada Buddhism in Nepal) त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्त्व **(Nepalese History, Culture And Archaeology, NeHCA)** विषयको दसौं पत्र पूर्णाङ्क १०० को प्रयोजनका लागि तय गरिएको हो । यस शोधकार्यको लागि रुपरेखाङ्कनदेखि सामाग्री संकलन, विश्लेषण तथा शोधपत्रको अन्तिम तयारी गर्दासम्म महत्वपूर्ण सहयोग तथा सही निर्देशन गर्नुभई यस शोधकार्यलाई सहज एवं सरसतापूर्वक सम्पन्न गर्न आत्मीय सहयोग गर्नुहुने आदरणीय प्राध्यापक डा. जगदीशचन्द्र रेग्मीप्रति साधुवाद एवं हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसरी नै शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्री तथा सूचना जुटाइदिने अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ परिवार, बुद्धविहार भृकुटीमण्डप, सुखी होतु नेपालप्रति साधुवादसहित हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्तमा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग जुटाइ दिने सम्बद्ध सम्पूर्ण प्रयोग गरिएका सन्दर्भग्रन्थ, पत्रपत्रिका, लेख-रचनाका लेखक, अनुवादक, सम्पादक, प्रकाशकहरु सबैमा ससाधुवादसहित आभार व्यक्त गर्दछु ।

....

मिति २०६३ चैत्र २४

कोण्डन्य रवि मानन्धर
(भिक्षु कोण्डन्य)

विषय सूची

विषय		पृष्ठ
	परिच्छेद - एक	
परिचय		**१-७**
१.१	शोध शीर्षक (अनुसन्धान शीर्षक)	१
१.२	शोध पत्र (अनुसन्धान) को प्रयोजन	१
१.३	समस्या कथन	१
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	२
१.५	पूर्व कार्यको अध्ययन	२
१.६	अनुसन्धान बिधि	६
१.७	विषयगत सिमाङ्कन	६
१.८	शोधपत्रको रुपरेखा (परिच्छेद विभाजन)	६
१.९	समय सीमा	७
	परिच्छेद - दुई	
	बुद्ध र बुद्धधर्मको पृष्ठभूमि	**८-२६**
२.१	बुद्धको जन्म	८
२.२	गृहस्थ जीवन तथा महाभिनिष्क्रमण	८
२.३	बुद्धत्व ज्ञान प्राप्ति	९
२.४	धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र	१०
२.४.१	चतुरार्य सत्य	११
२.४.१.१	दुःख आर्यसत्य	११
२.४.१.२	दुःख समुदय सत्य	१२
२.४.१.३	दुःख निरोध सत्य	१२
२.४.१.४	दुःख निरोधगामिनी प्रतिपदा मार्गसत्य	१२
२.४.२	अष्टाङ्गिक मार्ग	१३
२.४.२.१	सम्यक् दृष्टि	१३
२.४.२.२	सम्यक् संकल्प	१३
२.४.२.३	सम्यक वाचा	१३
२.४.२.४	सम्यक् कर्मान्त	१३
२.४.२.५	सम्यक् जीवन	१३
२.४.२.६	सम्यक् व्यायाम	१४
२.४.२.७	सम्यक् स्मृति	१४
२.४.२.८	सम्यक् समाधि	१४
२.५	बृद्धकालीन प्रसिद्ध र दर्शन	१६
२.६	प्रतीत्यसमुत्पाद	१८
२.७	महापरिनिर्वाण	२०
२.८	महापरिनिर्वाणपछि बुद्धधर्ममा देखिएको परिवर्तन	२२

परिच्छेद - तीन

	नेपालमा बुद्धधर्मको संक्षिप्त इतिहास	**२७-३७**
३.१	नेपालमा बुद्धधर्मको ऐतिहासिकता	२७
३.१.१	नेपालमा अशोक आगमन सन्दर्भ	२९
३.१.२	लिच्छविकालमा बुद्धधर्म	३०
३.१.३	मल्लकालमा बुद्धधर्म	३३
३.१.४	आधुनिककालमा बुद्धधर्म	३५

परिच्छेद - चार

	थेरवादको पुनः प्रवेशसँगै भएका घटनाक्रम	३८-५३
४.१	थेरवाद पुनर्जागरणको पृष्ठभूमि	३८
४.२	थेरवादको पुनः प्रवेश	३८
४.२.१	धर्माचार्यको आगमन तथा जागरण	३९
४.२.२	महायानीपरम्परा-लामाभिक्षुहरुको योगदान	४१
४.२.३	थेरवादी भिक्षु परम्पराको शुरुवात	४२
४.२.४	थेरवादमा अनागारिका प्रवेश	४६
४.२.५	ज्ञानमाला भजन खलःको स्थापना	४७
४.२.६	पहिलो थेरवाद विहार स्थापना	५०
४.२.७.	थेरवादी भिक्षुहरुलाई देश निकाला	५२

परिच्छेद - पाँच

	नेपालमा थेरवाद बुद्धशासनको संघर्ष तथा योगदान	**५४-७६**
५.१	धर्मोदय सभाको योगदान	५४
५.१.२.	भिक्षुहरु स्वदेश आगमन	५५
५.१.३.	बौद्ध सम्मेलन	५७
५.१.४.	धर्मोदय सभा र नेपालभाषा	५७
५.२.	सर्वज्ञ बुद्धको पवित्र अस्थिधातु प्रदर्शन	५८
५.२.१.	प्रथमवार बुद्धको पवित्र अस्थिधातु प्रदर्शन	५९
५.२.२.	बैशाख पूर्णिमाका दिन बौद्धका लागि सार्वजनिक विदा	६०
५.२.३.	ऐतिहासिक बुद्धपूर्णिमा तथा सार्वजनिक विदाको घोषणा	६१
५.३.	श्री ५ हरुबाट अस्थिधातु दर्शन	६२
५.३.१.	श्री ५ युवराराधिराजबाट अस्थिधातु दर्शन	६३
५.४.	नेपालमा अग्रश्रावकहरुको अस्थिधातु	६३
५.५.	राजकीय सममानपूर्वक द्वितीयवार अस्थिधातु प्राप्त	६४
५.६.	जनजीवनमा परित्राणको प्रभाव	६५
५.७.	विहार निर्माण तथा संरक्षण	६५
५.८.	बौद्ध प्रकाशन तथा संचार	६६
५.९.	बौद्ध संघसंस्था एवं सामाजिक कार्य	६८
५.१०.	पर्व एवं संस्कार	६८
५.११.	बौद्ध तीर्थयात्रा एवं धार्मिक पर्यटन	७१

५.१२.	ध्यान भावनाको प्रचार	७१
५.१३.	जनजातिमा बुद्धधर्मको लहर	७२
५.१४.	थारुजाति र थेरवादको समन्वय	७३
५.१५.	धर्मनिरपेक्षताका लागि आन्दोलन	७४
५.१६.	धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा	७६

परिच्छेद - छैठौं

	संघको विस्तार एवं परियत्रि शिक्षाको विकास	**७७-१००**
६.१.	परिचयात्मक पृष्ठभूमि	७७
६.२.	चतुपरिषद	७८
६.२.१.	भिक्षु संघ	७८
६.२.१.१.	श्रामणेर	८३
६.२.२.	अनागारिका	८३
६.२.३.	उपासक तथा उपासिका	८५
६.३.	परदेशमा अध्ययनरत भिक्षु, श्रामणेर तथा अनागारिका	८६
६.३.१.	भिक्षु, श्रामणेर र अनागारिकाहरु आंकलनमा	८७
६.४.	प्रवज्यादीक्षाको ति एवं शैक्षि योगदान	८७
६.५.	भिक्षु तालिम केन्द्रको विकास	८९
६.५.१.	श्रामणेर तथा अनागारिका तालिम केन्द्र	९३
६.६.	बौद्ध परियत्ति शिक्षा संचालन एवं विस्तार	९४
६.७.	थेरवाद योगदान सम्बन्धी धारणा	९६

परिच्छेद सात

	उपसंहार	१०१-१०४

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

परिशिष्ट १. नेपाली भिक्षु
परिशिष्ट २. श्रामणेर
परिशिष्ट ३. अनागारिका
परिशिष्ट ४. परदेशमा भिक्षु, श्रामणेर, अनागारिका
परिशिष्ट ५. नेपालमा थेरवादी विहार
परिशिष्ट ६. बौद्ध परियत्ति अध्ययनस्तर
परिशिष्ट ७. परियत्ति संचालन केन्द्र
परिशिष्ट ९. भिक्षुसंघ पदाधिकारी

सङ्केतसूची

A.D. Abbreviation used in the Christian Calendar to show particular number of years since the year when Christ was believed to have been born.
AKVT Anand Kuti Vihar Trust
B. Bhikkhu/Bhikshu
BE Buddha Era
CE Christian Era
ed. edited
P. Page
qua. quarterly
tr. Trqanslation
V. Vihara
Ven. Venerable
vol. volume
S. Samanera
अनु, अनुवाद
अ.ने.भि.महासघं अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ
आभूबौमा आनन्दभूमि बौद्ध मासिक
इ. सं इश्वीसंवत्. उपसम्पदा
अं अंक
काठ. काठमाडौं
पृ. पृष्ट
प्र.सं. प्रधान सम्पादक
बु.सं. बुद्धसंवत्
दि. दिवंगत
भा. भारत
लपु. ललितपुर
लु. लुम्बिनी
वि.सं. विक्रमसंवत्
वि. विहार
व. वर्ष
श्रा. श्रामणेर
सं. सम्पादक